

Stanovisko k pořadu ČT „Chapadla korupce“

Obsah:

- 1. Zadání, východiska a struktura**
- 2. Hlavní zjištění (shrnutí)**
- 3. Výsledky kvantitativního rozboru**
 - 3.1. Četnosti mluvcích**
 - 3.2. Kategorizace mluvcích**
 - 3.3. Podíl mluvcích**
 - 3.4. Závěr kvantitativního rozboru**
- 4. Výsledky kvalitativních interpretací**
 - 4.1. Obraz a mluvené slovo**
 - 4.2. Proces pojmenování**
 - 4.3. Závěr kvalitativního rozboru**

Centrum pro mediální studia CEMES UK FSV © červenec 2001

kontakt: doc. PhDr. Barbara Köpplová, Csc., tel/fax: 02/22112205

Stanovisko k pořadu ČT „Chapadla korupce“

1. Zadání, východiska a struktura

Na základě zadání Rady ČT vypracovalo Centrum pro mediální studia CEMES odborné stanovisko k pořadu *Chapadla korupce*, který vysílala Česká televize dne 6.6.2001 na programu ČT1. Dle dopisu předsedy Rady ČT je zadání odborného posudku vyvoláno tím, že Rada ČT obdržela na pořad stížnost. Parametry zadání nebyly blíže specifikovány.

Odborné stanovisko vyhodnocuje na základě tradičních kritérií hlavní charakteristické rysy jmenovaného pořadu. Stanovisko zpracoval tříčlenný tým pracovníků a doktorandů CEMESu pod vedením vedoucí CEMESu. Autoři stanoviska při práci kombinovali kvantitativní metody (především zjišťování četností signifikantních rysů) s kvalitativními interpretacemi (zvláště s pragmatickou analýzou řeči a obrazu na základě společného sledování). Stanovisko se záměrně nevyhýbá i hodnotícím soudům podloženým především shodou členů týmu na výkladu pozorování a představou o základních profesních nárocích na pořady tohoto typu, tedy pořady aktuálně publicistické.

Autoři považují za základní následující východiska:

- a) Posláním ČT jako média veřejné služby, tj. média, které slouží veřejnosti, je citlivě vnímat a reflektovat významné trendy ve společnosti, jíž službu poskytuje, a to zvláště ty, které mohou podporovat či naopak ohrožovat demokratický rozměr společnosti a její právní a hodnotovou stabilitu.¹
- b) Téma korupce je přitažlivé pro jakékoliv masové médium. A to proto, že se na něj váží faktory, jako je možná jednoznačnost, souznění, negativita, elitní osoby. Současně je příkladem vhodného námětu pro publicistiku média veřejné služby. Jsou v něm potenciálně obsaženy i faktory, které jsou pro toto médium zásadní a nejsou pro jiná média přitažlivá. Jde především o to, že bujení korupce je proti zájmům společnosti jako celku. Je to problém natolik determinovaný ekonomickými zájmy (a potenciálně i politickými), že volá po zpracování "netržní" mediální institucí, a k pochopení a výkladu jeho příčin je třeba shromáždit doklady, které se těžko zpracovávají s diváckou atraktivitou příznačnou pro média komerční.
- c) Publicistický pořad může vyjadřovat zřetelně formulovaný a vyhraněný postoj ke zpracovávanému jevu. Formulování takového postoje není známkou jednostrannosti či nevyváženosti. Postoj však musí být jasně a průhledně argumentačně podložený, aby divákovi dovozoval prověřit si myšlenkový pochod autora a umožňoval mu podrobit výkon autora kritickému přezkoumání a svobodně dospět k alternativnímu závěru.
- d) Celkové vyznění pořadu je významně ovlivňováno řazením motivů a témat a propojením obrazu a mluveného slova. Interpretace těchto jevů nemusí korespondovat se záměry autora (autorů).

¹ Například Slovník mediálních a komunikačních studií Jamese Watsona a Anne Hillové ve vydání z roku 2000 o pojmu *public service broadcasting* uvádí: „Termín odkazuje k jakémukoliv vysílacímu systému, jehož prioritou je povinnost sloužit veřejnosti v demokratickém rámci k informování, vzdělávání a zábavě a který bere publikum jako občany dle ústavy, jako příslušníky komunit a jednotlivce, nikoliv jako pouhé spotřebitele.“

2. Hlavní zjištění

- * Pořad zřetelně preferoval mluvčí, které si lze asociovat s jedním politickým subjektem (se čtyřkoalicí KDU-ČSL, US, ODA a DEU). Současně v pořadu neměly možnost vystoupit mluvčí subjektů, které se buď logicky vázaly na samotné téma (např. zástupce policie), nebo které si vynucovala logika zpracování (práce s obrazem spojovala téma zřetelně s politiky reprezentujícími ODS, ale žádný mluvčí ODS v pořadu nevystoupil a tato okolnost nebyla nijak vysvětlena).

- * Pořad zřetelně vytváří paralelu mezi „smluvně-opozičním blokem“ a zpracovávaným tématem, tedy korupcí. Nedává do souvislosti existenci tzv. opoziční smlouvy s rozvojem korupce v českém prostředí, nýbrž obrazně přirovnává existenci této smlouvy ke korupci. Téma se tak zřetelně stává prostředkem k implicitnímu, nevyřčenému vyjádření politického postoje.

- * Pro pořad je typická zřetelná nabídka perspektivy, v níž se osobnosti spojené se čtyřkoalicí vymaňují z politického dění a stávají se jeho soudci.

3. Výsledky kvantitativního rozboru

Kvantitativní část soustředila pozornost především na sledování četnosti výskytu mluvčích, kteří v pořadu vystupují.

Mluvčími se zde rozumí veškeré individuálně či skupinově identifikovatelné postavy, které v pořadu skutečně mluví (ovšem bez ohledu na to, jakou roli má promluva vůči celku – tabulka tedy nezohledňuje, je-li promluva ilustrativní, vysvětlující, kompromitující, získaná se souhlasem mluvčího či skrytou kamerou apod.). Do přehledu jsou zařazeny i kategorie potenciální, tedy takové, které si lze logicky asociovat buď s tématem korupce (např. policii), nebo komplementárně s některými přítomnými aktéry (např. zástupce dalších politických stran). K rozlišení kategorizace mluvčích z tabulky 1 slouží tabulka 2.

3.1. Výskyt mluvčích podle jednotlivých kategorií

	počet mluvčích	počet sekvencí mluvčího	průměrně sekvencí na mluvčího	% celku sekvencí mluvčího
<i>reální mluvčí</i>				
politik 4K	5	20	4,00	23%
aktéři scény	4	19	4,75	22%
občan	2	13	6,50	15%
novinář	2	7	3,50	8%
ekonom	2	7	3,50	8%
právník	1	7	7,00	8%
politik ČSSD	1	5	5,00	6%
moderátor	1	4	4,00	5%
autorita (spol.)	1	3	3,00	3%
sociolog	1	2	2,00	2%
<i>potenciální mluvčí</i>				
policie	0	0		0%
politik ODS	0	0		0%
politik (jiné)	0	0		0%
ostatní	0	0		0%
celkem	20	87	4,35	100%

Tabulka 1.

Z tabulky plyne, že mezi kategoriemi reálných mluvčích zřetelně převládají ti, které je možné zařadit do kategorie „politik 4K“. Tito mluvčí zabírají v počtu sekvencí (nikoliv v délce celkového výskytu v pořadu) téměř čtvrtinu všech sekvencí a současně představují nejpočetnější kategorii (celkem 5 konkrétních osob). Ostatní kategorie mluvčích žádnou výraznější tendenci nevykazují, s výjimkou kategorie potenciálních mluvčích: v pořadu nepromlouvá zástupce policie, politik jiné politické strany než čtyřkoalice a ČSSD (zvláště u ODS je to významné, neboť zástupci této strany jsou tematizováni v průběhu pořadu v obraze). Za pozornost stojí ještě kategorie „novinář“, „ekonom“, „právník“, „autorita“ a „sociolog“ – tyto posuzující a vysvětlující role mají dohromady 29%, tedy o něco více druhá nejsilnější kategorie (jinými slovy teprve v takto velkém agregátu váhu kategorie „politik 4K“ vyvažují).

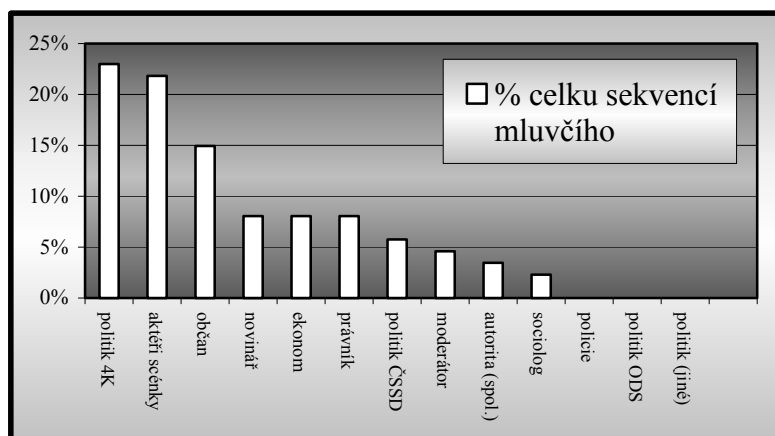
3.2. Kategorizace konkrétních mluvčích

jméno	počet sekvencí	kategorizován
„někdo“	19	aktéři scény
Vaněčková	8	občan
Cepl	7	právník
Matějů	6	politik 4K
Neff	6	novinář
Rychetský	5	politik ČSSD
Pithart	5	politik 4K
Anděl	5	občan
Bursík	4	politik 4K
Rakušanová	4	moderátor
Jan A. Havelka	4	ekonom
Malý	3	autorita (spol.)
Marvanová	3	politik 4K
Švejnar	3	ekonom
Gabal	2	sociolog
Žantovský	2	politik 4K
Vachalovský	1	novinář
celkem	87	

Tabulka 2

Tabulka má především pomocný charakter – slouží k identifikaci mluvčích, kteří jsou kategorizováni v tabulce 1 (byť v pořadí nebyli jako taková identifikováni – viz část 4. Výsledky kvalitativních interpretací).

3.3. Procentuální podíl jednotlivých kategorií mluvčích na celkovém počtu sekvencí

Graf 1

Graf zachycuje výrazný podíl kategorie „mluvčí 4K“ na celkovém množství sekvencí, v nichž mluvčí promlouvali. Za pozornost stojí i podobný podíl kategorií „novinář“, „ekonom“ a

„právník“, které by bylo možné (spolu s kategorií „sociolog“) shrnout pod společnou položku „expert“ (významný je především výskyt „novináře“ v této střešní kategorii).

3.4. Celkový závěr kvantitativního rozboru

- * Výskyt mluvčích roztríděný dle kategorií zřetelně prokazuje, že v pořadu výrazně častěji vystupovali mluvčí, které lze zařadit do kategorie „politik 4K“ (byť tak nebyly pořadem samým identifikovány).
- * V pořadu chyběli někteří mluvčí, jejich přítomnost by plynula buď z logiky tématu (zástupce policie), či z logiky zpracování pořadu a z přítomnosti jiných mluvčích (zástupce ODS).

4. Výsledky kvalitativních interpretací

Pro kvalitativní interpretaci je důležité, aby analytik „přiznal“ perspektivu, z níž k vykládanému materiálu přistupuje. Tým CEMESu vycházel z předpokladu, že Česká televize jako médium, jemuž je zákonem dáno poslání poskytovat službu veřejnosti, musí pečlivě (snad až úzkostlivě) dbát v případě prezentování jakéhokoliv politického tématu na co největší míru nepředpojatosti a nestrannosti. Vzhledem k tomu, že pořad *Chapadla korupce* byl pojat jako pořad politizující, nezbylo než sledovat i možné politické interpretace novinářské práce autorů. Při sledování tohoto rozměru celého pořadu tým vycházel z obecně přijímaného společensko-kulturního vnímání české politické reality, v němž se politické dění traktuje jako trojvztah, v němž figurují aktéři „Hrad a jemu blízké subjekty“, „smluvně opoziční blok ČSSD-ODS“ a „ostatní parlamentní politické strany“. Vztahy, jež se v tomto trojúhelníku odehrávají, mají v obecném pojetí výrazně dynamickou povahu s některými potenciálními koalicemi (např. „Hrad“ a některé „ostatní politické strany“, popřípadě ČSSD či ODS po rozpadu smluvně opozičního bloku apod.). Členové týmu brali existenci těchto představ o politickém dění v ČR jako výbavu, kterou mají či mohou mít diváci k dispozici, a hledali na ni v pořadu možné odkazy.

Pro kvalitativní interpretaci bylo rozhodující především

- a) sledování významných (popř. opakujících se) **korespondencí mezi zvukem a obrazem**, resp. **juxtapozic obrazů** (řazení za sebe bez vyložené souvislosti)² (kap.4.1)
- b) sledování významných **procesů pojmenování** (např. identifikací mluvčích) (kap. 4.2)

² Juxtapozicí se rozumí přiřazení dvou či více prvků za sebe, u nichž je možné na vzájemnou souvislost usuzovat právě z tohoto přiřazení, aniž je tato souvislost výslovně uvedena.

4.1. Sledování významných (popř. opakujících se) korespondencí mezi zvukem a obrazem, resp. juxtapozic obrazů (řazení za sebe bez vyložené souvislosti)

Tým vycházel při kvalitativní interpretaci z předpokladu, že největší oporou příjemce při výkladu pořadu je **kontextová vázanost** jednotlivých prvků, tedy možné vzájemné vztahy mezi obrazovou a zvukovou složkou navzájem a mezi za sebou řazenými obrazy. Kontextová vázanost pak může nepřímo odkazovat k jednotlivým významům a vytvářet významově zatížená spojení.

Z detailnějšího rozboru vztahu mezi obrazem a mluveným slovem je zřejmé, že právě tento vztah je nositelem nepřímo, implicitně vyjádřeného politického postoje, resp. formulováním hodnocení české politické scény.

Pokud jde o vztahy mezi jednotlivými aktéry vyjádřené kontextovou provázaností obrazové a zvukové složky, lze pořad interpretovat takto:

4.1.1. **Skupina „Hrad“** je evokována pouze v obraze, a to nepřímo ve 2 případech:

- na začátku pořadu jsou slova mluvčího V. Cepla o paralelním právu mafie doprovázena záběrem, na němž Hradčany v pozadí kontrastují s luxusním vozem projíždějícím v popředí,
- v průběhu pořadu zazní svědectví o uplácení úředníka sedmi tisíci a k tomu je záběr na obraz rozesmátého V. Havla (fotografie „s Mistrem Teodorikem“).

4.1.2. **Skupina „smluvně-opoziční blok ČSSD-ODS“** je v pořadu obrazově připomínána v těchto souvislostech:

- při slovech P. Matějů o chapadlech korupce a klientelismu podepisují M. Zeman a V. Klaus smlouvu,
- při slovech Cepla „*Jestliže strana vyobchoduje za svou moc zhoršení ústavního pořádku*“ je záběr na Zemana s Klausem,
- při slovech M. Žantovského „*strany se mohou korumpovat navzájem*“ si M. Zeman a V. Klaus podávají ruce,
- po slovech M. Bursíka „*Hele, Máno, dyť je to pravda, voni kradou. Ale to postoj k nim nemůže změnit*“ a před slovy A. Vaněčkové „*Já bych jim tak chtěla věřit, ale...*“ si M. Zeman a V. Klaus podávají ruce.

4.1.3. **Skupina „ostatní parlamentní politické strany“** je z pořadu zastoupena výhradně politiky, kteří jsou vysloveně spjati s některou ze stran čtyřkoalice. Ta je ještě nepřímo připomenuta v dalších případech:

- v souvislosti s apelem M. Bursíka o podnícení podnikavosti je záběr na novinové titulky „*Korupce naléhavý problém*“, „*Úplatky začínají být zcela běžným jevem*“, „*Zkorumpovaná je veřejná i privátní sféra*“ a „*Deset let mravního bahna*“,
- při slovech A. Vaněčkové o H-Systému je záběr na novinový text „*Vedle kriminálního dostává kauza H-Systém i rozměr politický. Poslanci Unie Svobody hodlají totiž vyzvat premiéra...*“ a na „*H-Systém byl napojen nejen na ČSSD, ale i Václav Klaus...*“ (již citováno výše)
- Při slovech M. Bursíka, že si přeje, aby platila pravidla, ale není k tomu politická vůle, je záběr na novinové titulky „*Každá známost byla vhod*“ (o Svobodovi a Snopkové), „*O vyšším principu nemravném*“ a „*Demokratická soutěž, která je*

základem politického pluralismu, je s pojmy jako je morálka či vyšší princip naprosto mimoběžná“,

- Po slovech P. Matějů o nerovných příležitostech a ztrátě soutěživosti je záběr na novinový titulek „Z evropských zemí je tom ČR nejhůře“.

4.1.4. Postoje k jednotlivým politickým subjektům a k politickému klimatu celkem:

Pořad se nepřímou vyjadřuje k českému politickému prostředí i v jiných souvislostech:

- k úvodnímu vystoupení V. Cepla o charakteru korupce a vztahu korupce a politických stran je nabídnut záběr na sídlo vlády a vilu jejího předsedy,
- při slovech A. Vaněčkové o H-Systému je záběr na novinový text „Vedle kriminálního dostává kauza H-Systém i rozměr politický. Poslanci Unie svobody hodlají totiž vyzvat premiéra...“ a na „H-Systém byl napojen nejen na ČSSD, ale i Václav Klaus...“,
- při slovech M. Brusíka o potřebě pravidel je záběr na novinový článek „Každá známost přijde vhod“.

Podobně vyznívá i kontextová vázanost odkazů na ODS (která – na rozdíl od ČSSD – nemá v pořadu svého mluvčího, viz výše kapitola 3):

- po slovech A. Vaněčkové „To mi připadá naprosto nemravné“ a před slovy P. Rychetského „V případě privatizace vznikl pracovní název tunelování“ je prezentován postupně záběr na novinové titulky „hledá se 500 miliard“, „kormidelníci krachu“ a na fotografii V. Klause s novinovým textem „Václav Klaus po celá 90 léta blokoval privatizaci bank. Kvůli tomu zmizely miliardy“,
- po slovech P. Pitharta o své zkušenosti s pokusem o korupci, kdy cituje korupčníka „Nebojte se, je to běžné“, a před slovy P. Rychetského o otřesných případech v soudnictví se obrazovkou mihnou I. Langer, M. Macek, I. Šrejber, V. Klaus a novinový titulek „Akteři největších hospodářských afér“,
- po slovech P. Rychetského o privatizaci Telecomu a Helbigových mercedesech a před slovy Gabala „Rodinní příslušníci politiků dělají byznys, který souvisí s pozicí jejich partnerů“ je záběr na novinový článek „Livia Klausová, veteránka dozorčí rady České spořitelny“ s fotografiemi Klause a Klausové.

4.2. Sledování významných procesů pojmenování

Pro posouzení procesů pojmenování se tým soustředil jednak na to, jak jsou identifikováni jednotliví mluvčí titulky, jednak na to, jak je pojmenováváno vlastní téma pořadu.

4.2.1. Identifikace mluvčích autory pořadu pomocí titulků

jméno	popisek	kategorizován
„někdo“	(popisky herců scének)	aktéři scénky
Vaněčková	(klientka H-Systém)	občan
Cepl	(soudce Ústavního soudu ČR)	právník
Matějů	(poslanec US)	politik 4K
Neff	(novinář)	novinář
Rychetský	(místopředseda vlády)	politik ČSSD
Pithart	(předseda Senátu)	politik 4K

Anděl	(místopředseda Svazu občanské sebeobran)	občan
Bursík	(Martin Bursík)	politik 4K
Rakušanová	(novinářka)	moderátor
Jan A. Havelka	(White and Case)	ekonom
Malý	(římsko-katolický biskup)	autorita (spol.)
Marvanová	(advokátka)	politik 4K
Švejnar	(ekonom)	ekonom
Gabal	(sociolog)	sociolog
Žantovský	(senátor ODA)	politik 4K
Vachalovský	(novinář)	novinář

Tabulka 3

Z tabulky 3 je zřejmé, že někteří mluvčí, kteří mohli být zařazeni do kategorie „mluvčí 4K“, jsou identifikováni jiným rozlišovacím znakem (ústavní funkcí či profesí). Celkově převažuje snaha uvádět především profesní či funkční zařazení. Ze způsobu pojmenování v titulcích jednoznačně vystupuje do popředí tendence k potlačování historického rozměru, tedy minulosti mluvčích (vzhledem k tomu, že téma je pojato historicky, tj. jako jev související s minulostí a zakotvený v minulosti, je to jistě významná skutečnost).

4.2.2. Pojmenování samotného tématu

Vlastní téma pořadu, tedy „korupce“, není zkoumáno z hlediska širších souvislostí příčin a následků. Sám jev je vykládán jako reziduální a v zásadě řešitelný podle jednoduchého receptu: *pozůstatek minulého režimu* (Matějů), vymýtitelný *principem* trhu, a to neomezovaného (Cepl), nebo *s právní tváří* (Švejnar).

Korupce je v tomto kontextu definována jako „náš“ mravní problém a důsledky její existence jsou traktovány jako různé podoby trestu, neboť *přicházíme o investice, nedostaví se blahobyť* (Švejnar) a dostali jsme se *z prvního na poslední místo v posuzování EU* (Anděl). Model provinění a trestu vynikne zvláště v závěru, kde do pořadu vstupuje jeden z autorů a upozorňuje na neblahé důsledky koruptivního prostředí (s nejasným odkazem na Světovou banku jako pramen): *"kdyby se ji [korupci] podařilo radikálně omezit, měla by Česká republika dvojnásobný hospodářský růst i příjem na obyvatele. Vzkazuje nám to Světová banka."* (Rakušanová).

4.3. Celkový závěr kvalitativního rozboru

- * Vytváření asociační vazby mezi slovními připomínkami korupce, popřípadě krádeže, a obrazovými odkazy k tzv. opoziční smlouvě a jejím protagonistům zde lze považovat za zřetelný návod k interpretaci českého politického prostředí: „smluvně-opoziční blok ČSSD-ODS“ je v něm podsouván jako projev korupce. Celé téma pořadu se tím redefinuje – už nejde o odhalování „chapadel korupce“, nýbrž o obrazné pojmenování jednoho politického uskupení slovem korupce. Téma se tak zřetelně stává prostředkem k implicitnímu, nevyřčenému vyjádření politického postoje. Odpor k dvěma největším parlamentním stranám – byť nevyřčený – je naprosto zřejmý. Ještě nápadnější je nabízející se možnost identifikace s postoji osobností spojených se čtyřkoalicí, které

jako byly nositeli podstatného sdělení, že politická elita není zkažená jako celek, že jsou v ní lidé, kteří se koruptivnosti prostředí dokážou účinně bránit.

- * Pro pořad je typická zřetelná nabídka perspektivy, v níž se osobnosti spojené se čtyřkoalicí vymaňují z politického dění a stávají se jeho soudci.